

FORUMCC

RIPOTI FUPI YA UCHAMBUZI WA BAJETI YA WIZARA YA NISHATI NA MADINI KWA MWAKA 2017/2018

1. UTANGULIZI

Uchambuzi huu utajikita katika sekta ya nishati pekee hususani nishati jadidifu ikiwa ndio eneo ambalo shirika la FORUM CC linafanya kazi.

Nishati ni sekta muhimu sana kwa wananchi na maendeleo ya nchi kiujumla hususani kuelekea katika uchumi wa viwanda.

Tanzania imebarikiwa kuwa na vyanzo vingi vya rasilimali hii muhimu ya nishati ikiwemo gesi asilia, maporomoko ya maji, upepo, jotoardhi, makaa ya mawe, mawimbi ya bahari, urani, mafuta, tungamotaka na juu. Kwa Tanzania, vyanzo hivi hutumika zaidi kwa matumizi ya nyumbani yanayochukua asilimia 72.5, ikifuatiwa na viwanda asilimia 14.4, usafiri asilimia 5.8, kilimo asilimia 4.2 na mengineyo asilimia 3.1. Chanzo kikuu kwa matumizi nchini ni tungamotaka ambayo hutumika kwa asilimia 85, ikifuatiwa na mafuta ghafi asilimia 9.3, umeme asilimia 4.5 na makaa ya mawe na nishati jadidifu asilimia 1.2.

Matumizi ya nishati jadidifu yanaonesha kuwa ni madogo sana ukilinganisha na vyanzo vingine japo chanzo hicho kina uwezo mkubwa sana. Mpango kabambe wa uendelezaji wa sekta ndogo ya umeme (Power System Master Plan) ya Tanzania inaonesha kwamba, nishati jadidifu zisizo za maporomoko ya maji zitajumuishwa kwa asilimia 3 tu katika mchanganyiko wa nishati Tanzania ifikapo mwaka 2035. Na kwa upande mwingine, Mpango Mkakati wa Wizara ulioishia mwaka 2016 uliweka shabaha ya kufika asilimia 10 kwa mwaka huo. Viwango hivyo ni vidogo sana ukilinganisha na uwezo wa chanzo hicho ikijumuisha urahisi wa upatikanaji na gharama nafuu za matumizi ya muda mrefu.

Sekta ya nishati inakabiliwa na changamoto mbalimbali hapa nchini ikiwemo: upungufu wa fedha za kutosha, ushiriki na uwekezaji mdogo wa sekta binafsi katika miradi mikubwa ya nishati; utegemezi mkubwa sana kwa tungamotaka kama chanzo cha nishati; gharama kubwa za tozo za uunganishaji na usambazaji wa umeme; upungufu wa wataalam na tafiti; uwepo na matumizi ya teknolojia na miundombinu duni; na uwekezaji mdogo katika nishati jadidifu.

Athari za mabadiliko ya tabianchi zinaongeza changamoto hizo ikiwemo: mvua zisizotabirika na kuongezeka kwa joto na ukame ambao hupunguza kina cha vyanzo vya maji ambavyo ni chanzo cha pili cha uzalishaji umeme nchini kwa sasa. Pia, mafuriko huleta uharibifu kwa miundombinu ya nishati ambayo bado ni duni.

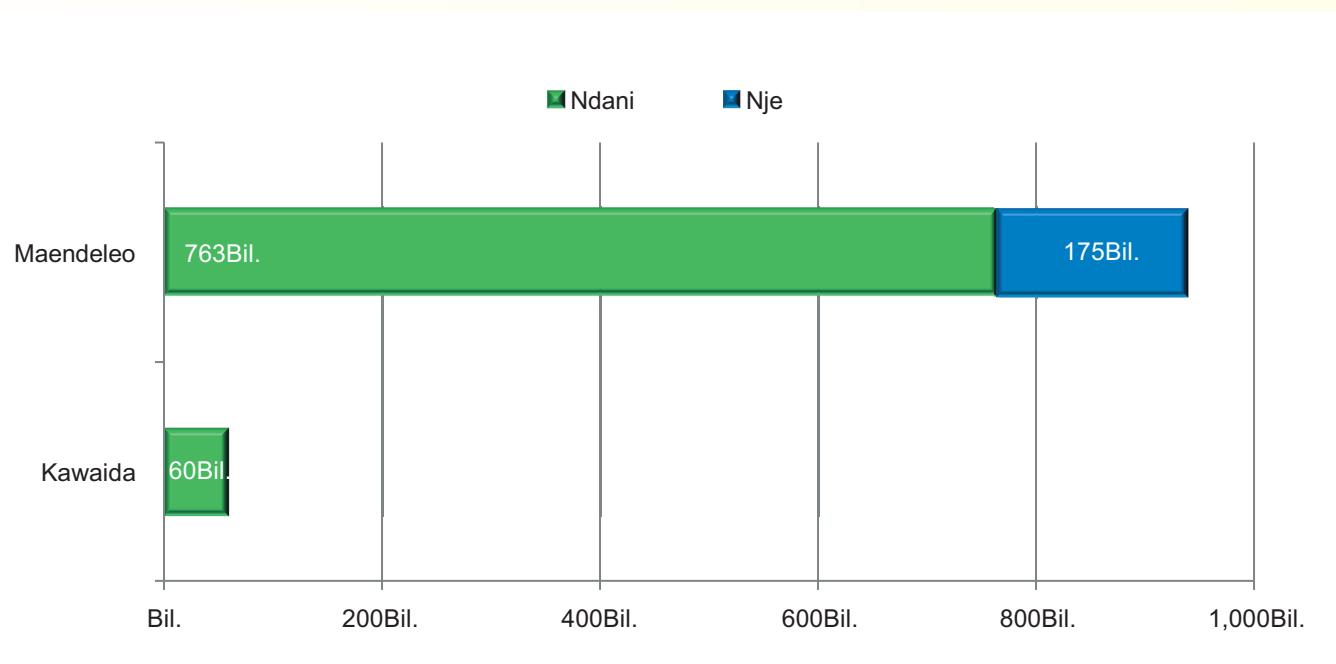
2. TATHMINI YA BAJETI KWA MWAKA 2017/2018

Wizara ya Nishati na Madini imekuwa ikiidhinishiwa bajeti kwa wastani wa shilingi za kitanzania bilioni 841 kwa kipindi cha miaka saba iliyopita (2010/11 – 2016/17). Kati ya jumla hiyo, wastani wa shilingi za kitanzania bilioni 101 (sawa na asilimia 12) ni kwa matumizi ya kawaida na wastani wa shilingi za kitanzania bilioni 740 (sawa na asilimia 88) ni kwa utekelezaji wa miradi ya maendeleo. Pia, kwa kipindi hicho (2010/11 – 2016/17), fedha zilizotolewa ni wastani wa shilingi za kitanzania bilioni 490 ambayo ni chini ya asilimia 60 ya wastani wa fedha zilizoidhinishwa kwa kipindi hicho.

Kwa mwaka 2017/2018, Serikali imetenga jumla ya kiasi cha shilingi za kitanzania bilioni 998.33 kwa Wizara ya Nishati na Madini ambayo ni sawa na asilimia 3.15 ya bajeti ya Taifa ya Serikali iliyotengwa kwa mwaka wa fedha 2017/2018 (shilingi za kitanzania trillioni 31.71). Kiasi hicho ni pungufu ukilinganisha na jumla ya bajeti iliyoidhishwa kwa mwaka 2016/2017 ambayo ni shilingi za kitanzania trillioni 1.12.

Bajeti hiyo inajumuisha kiasi cha shilingi za kitanzania bilioni 59.70 sawa na asilimia 6 ya bajeti ya wizara kwa matumizi ya kawaida na kiasi cha shilingi za kitanzania bilioni 938.63 sawa na asilimia 94 ya bajeti ya wizara kwa utekelezaji wa miradi ya maendeleo. Kati ya jumla ya kiasi cha shilingi za kitanzania bilioni 938.63 kilichotengwa kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo, kiasi cha shilingi za kitanzania bilioni 763.30 sawa na asilimia 81.3 ni fedha za ndani na kiasi cha shilingi za kitanzania bilioni 175.32 sawa na asilimia 18.7 ni fedha za nje.

Umbo Na. 1: Mgawanyo wa Bajeti ya Wizara ya Nishati na Madini kwa Mwaka 2017/2018

Tunatambua utengaji huu mzuri wa kuwa na kiasi kikubwa cha utekelezaji wa bajeti (hususani miradi ya maendeleo) kutoka katika vyanzo vya ndani. Pia, tunatambua utengaji mkubwa wa fedha kwa utekelezaji wa miradi ya maendeleo ukilinganisha na matumizi ya kawaida. Hivyo, tunatoa rai kwa Serikali kuongeza jitihada zaidi za ukusanyaji wa mapato ili kujitegemea kwa asilimia 100 kwa fedha za ndani na kuhakikisha fedha hizo zinazotengwa zinatolewa kwa kutosheleza na kwa wakati.

3. MABADILIKO YA TABIANCHI, NISHATI JADIDIFU NA BAJETI YA MAENDELEO YA WIZARA (SEKTA YA NISHATI) KWA MWAKA 2017/2018

3.1 Mabadiliko ya Tabianchi na Bajeti ya Maendeleo ya Wizara

Katika jumla ya kiasi cha shilingi za kitanzania bilioni 938.63 zilizotengwa kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo ya Wizara; Wizara inategemea kutumia fedha hizo kutekeleza jumla ya kazi mia moja na ishirini (120). Kati ya kazi hizo (120), sekta ya nishati inategemewa kutekeleza jumla ya kazi mia moja na kumi (110) ambazo zinachukua jumla ya shilingi za kitanzania bilioni 916.84 sawa na asilimia 97.7. Katika kiasi hicho cha fedha kilichotengwa kwa ajili ya sekta ya nishati, fedha za ndani ni shilingi za kitanzania bilioni 748.60 sawa na asilimia 81.6 na fedha za nje ni shilingi za kitanzania bilioni 168.24 sawa na asilimia 18.4.

Maeneo yaliyopewa kipaumbele katika sekta ya nishati ni: Kuimarisha uzalishaji, usafirishaji na kuongeza kasi ya usambazaji wa umeme nchini; Kufanikisha utekelezaji wa mradi mkubwa wa ujenzi wa bomba la mafuta ghafi kutoka Hoima (Uganda) hadi Tanga (Tanzania); Kuanza maandalizi na utekelezaji wa ujenzi wa Bomba la mafuta safi kutoka Dar es Salaam (Tanzania) hadi Ndola (Zambia); na Kuendeleza miradi ya nishati jadidifu kama vile upopo, maporomoko madogo ya maji, jotoridi na tungamotaka.

Maeneo mengine katika sekta hiyo ni: Kuwezesha uwekaji wa mtandao wa usambazaji wa gesi asilia kwenye viwanda na matumizi ya majumbani pamoja na kufanikisha utekelezaji wa mradi wa kusindika gesi asilia; Kuvutia uwekezaji katika sekta ya nishati hususani kwenye uzalishaji wa umeme na utafutaji wa mafuta na gesi asilia; na Kuwezesha taasisi zilizopo chini ya sekta ya nishati kutekeleza majukumu na miradi yake kwa ufanisi.

Katika jumla ya kazi 110 ambazo zinazotarajiwa kutekelezwa katika sekta ya nishati, kazi thelathini na nne (34) ndio zinazohusiana na mabadiliko ya tabianchi ambazo zimechukua jumla ya shilingi za kitanzania bilioni 51.26 sawa na asilimia 5.6 tu ya fedha zilizotengwa kwa sekta hiyo). Ili kufafanua zaidi katika uchambuzi huu, kazi hizo zilitengwa kwa kufuata:

- Kiwango cha uhusiano na mabadiliko ya tabianchi – Juu, Kati na Chini:**

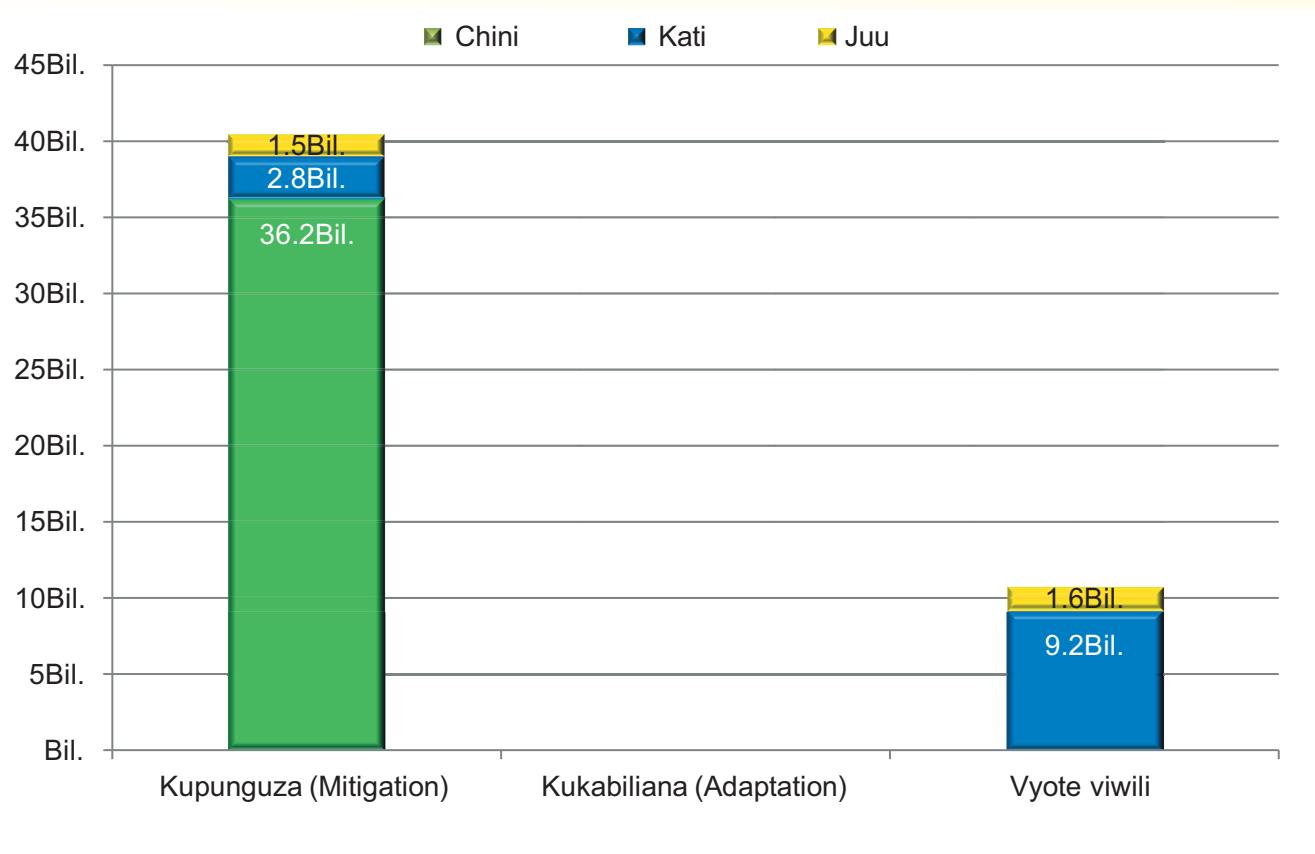
Kati ya kazi 34 zilizoainishwa kuwa na uhusiano na mabadiliko ya tabianchi, ni kazi sita (6) ndio zina kiwango cha ‘Juu’ cha uhusiano, wakati kazi kumi na tano (15) zina kiwango cha ‘Kati’ na kazi kumi na tatu (13) zina kiwango cha ‘Chini’.

- Maudhui yake katika mabadiliko ya tabinchi – Kupunguza (Mitigation), Kukabiliana (Adaptation) na Vyote viwili (Both):** kati ya kazi 34 zilizoainishwa kuwa na uhusiano na mabadiliko ya tabianchi, kazi kumi na saba (17) zina maudhui ya ‘Kupunguza (Mitigation)’, wakati pia kazi nyingine kumi na saba (17) zina maudhui ya ‘Vyote viwili (Both)’ na hakuna kazi yoyote yenye maudhui ya ‘Kukabiliana (Adaptation)’.

Mgawanyo huo unaafafanuliwa zaidi hapo chini:

Umbo Na. 2: Mgawanyo wa Bajeti ya Maendeleo katika Kiwango cha Uhusiano na Maudhui yake katika Mabadiliko ya Tabianchi kwa Mwaka 2017/2018 (Sekta ya Nishati)

Mgawanyo huu unaonesha uhalisia wa sekta husika (nishati) ambayo kwa kawaida huwa na uhusiano mkubwa na maudhui ya 'Kupunguza' zaidi ya 'Kukabiliana' ukilinganisha na kazi za sekta nyingine kama maji, kilimo, ufugaji na uvuvi. Uchambuzi unaonesha kuwa kiasi kikubwa cha fedha kimekwenda kwa kazi zenye maudhui ya 'Kupunguza' utoaji wa gesi joto (mitigation) ambazo zimechukua jumla ya kiasi cha shilingi za kitanzania bilioni 40.46 sawa na asilimia 79 ya jumla ya kiasi chote chenye uhusiano na mabadiliko ya tabianchi.

- Kazi hizo zinahusisha: Uendelezaji wa rasilimali ya jotoardhi; Uhamasishaji wa matumizi yenye ufanisi na uzalishaji wa umeme kwa kutumia tungamotaka; na Ujenzi wa vituo vya uzalishaji na kufua umeme kwa kutumia maji/maporomoko ya maji.

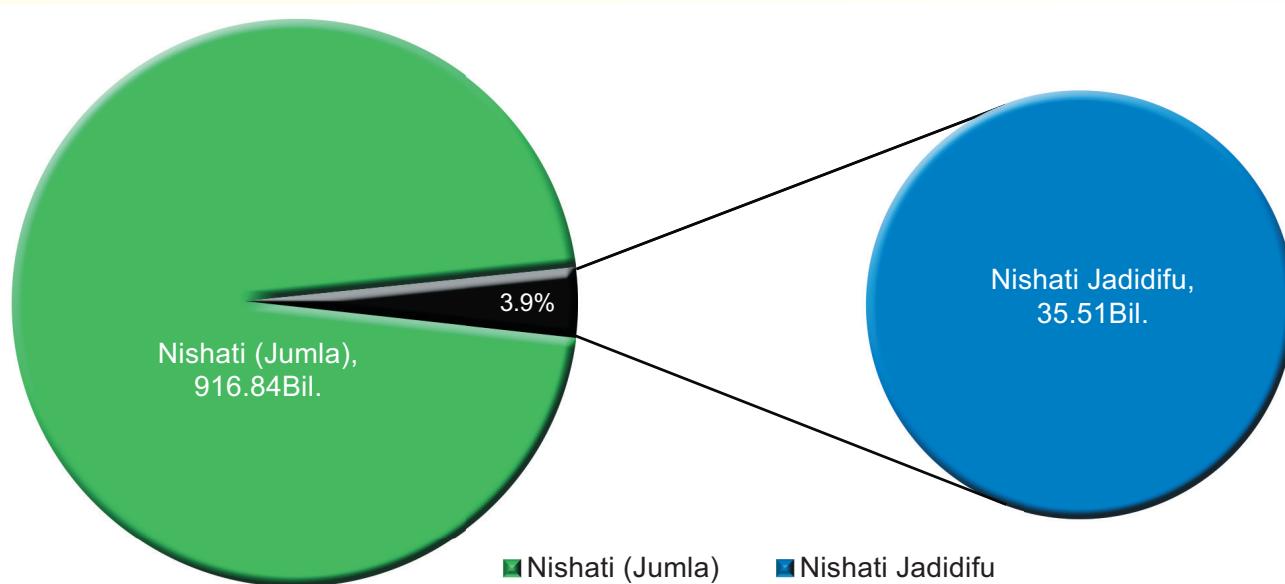
Pia, Mgawanyo huo unaonesha kuwa kazi nyingi zina uhusiano wa kiwango cha 'Kati' ambapo zimechukua kazi 15 kati ya 34 zenye uhusiano na mabadiliko ya tabianchi. Kwa upande mwengine, kazi zenye kiwango cha 'Juu' ni 6 tu. Hii inaonesha sekta ya nishati ina fursa kubwa ya kuhuisha masuala ya mabadiliko ya tabianchi katika mipango yake (hususani katika upunguzaji wa utoaji wa gesi joto); hivyo jitihada zaidi zinahitajika kufikia lengo hilo.

3.2 Nishati Jadidifu na Bajeti ya Maendeleo ya Wizara

Bajeti ya Wizara kwa mwaka 2017/2018 ina miradi minne (4) ambayo ni mahususi ya nishati jadidifu (zisizo za maporomoko ya maji). Hii inajumuisha katika uendelezaji wa rasilimali ya jotoardhi, mradi wa ‘solar pv generators’, mradi chini ya programu ya Umoja wa Mataifa ya upatikanaji wa huduma endelevu ya nishati kwa wote (SE4ALL), na Utekelezaji wa mkakati wa nishati ya tungamotaka.

Uchambuzi unaonesha kuwa, kazi zilizotengwa kwa ajili ya nishati jadidifu (zisizo za maporomoko ya maji) zimechukua kiasi cha shilingi za kitanzania bilioni 35.51 tu kati ya shilingi za kitanzania bilioni 916.84 zilizotengwa kwa sekta ya nishati. Hii ni sawa na asilimia 3.9 tu ya kiasi hicho kilichotengwa kwa sekta ya nishati kwa mwaka 2017/2018. Kiwango hicho ni kidogo sana ukilinganisha na umuhimu wa kuwekeza katika nishati hizo sio tu kwa kupunguza utoaji wa gesi joto bali hata kupunguza gharama za uendeshaji/uzalishaji kwa muda mrefu mbeleni.

Umbo Na. 3: Uwiano wa Miradi ya Nishati Jadidifu (zisizo za maporomoko ya maji) katika Bajeti ya Wizara ya Nishati na Madini kwa Mwaka 2017/2018

4. MAPENDEKEZO

4.1 Kuongeza Uwekezaji katika Nishati Jadidifu (zisizo za Maporomoko ya Maji)

Serikali iboreshe na kuongeza shabaha ya mchangano wa nishati jadidifu (zisizokuwa za maporomoko ya maji). Lengo la sasa la asilimia 10 ni dogo ukilinganisha na mahitaji na umuhimu wa kuondokana na vyanzo vya mafuta (Fossil fuel). Tunatambua kuwa Tanzania inatoa kiwango kidogo sana cha gesijoto na pia uwekezaji katika nishati jadidifu una gharama kubwa za awali; ila Serikali inahitajika kuweka mipango mizuri na mahususi ya kuwekeza mapato yanayotokana na vyanzo vya sasa hususani gesi asilia katika nishati jadidifu ambazo zitapunguza gharama za uendeshaji baada ya uanzishwaji na pia utoaji wa gesijoto na kuleta maendeleo na uchumi endelevu.

4.2 Kuvutia Uwekezaji wa Sekta Binafsi katika Miradi Mikubwa ya Nishati nchini

Ripoti inabainisha kuwa sekta binafsi hajjawekeza katika miradi mikubwa ya nishati. Hali hii inailazimu Serikali kuendelea kutegemea misaada kutoka kwa wahisani na mikopo kutoka katika taasisi za kifedha kama chanzo cha bajeti ya sekta hii. Hata hivyo, misaada hiyo ya wahisani imekuwa haitoki kwa kutosheleza na kwa wakati ambapo wastani wa utoaji fedha kwa mwaka 2010/11 – 2016/17 ni chini ya asilimia 20. Pia, mikopo imekuwa ikiliongezea taifa mzigo mkubwa sana. Hivyo:

- Serikali, kwa kushirikiana na asasi za kiraia na sekta binafsi, ifanye tafiti za maeneo ya kuwekeza katika nishati na kutambua mashirika binafsi (ndani na nje ya nchi) yenye nia ya kuwekeza katika maeneo hayo. Pia, itengeneze mazingira mazuri na kuvutia wawekezaji hao wa sekta binafsi ili kuwekeza katika miradi mikubwa ya nishati (hususani nishati jadidifu). Hii ikijumuisha ubunifu wa kimapinduzi wa miradi mikubwa ya nishati (jadidifu) na pia kutekeleza kazi na kuboresha vivutio katika sera na mikakati iliyopo.

4.3 Utoaji wa Fedha za Kutosheleza na kwa Wakati

Ripoti zinaonesha kuwa wastani wa utoaji fedha kwa wizara hii kwa mwaka 2010/11 – 2015/16 ni chini ya asilimia 65; wakati kwa mwaka 2016/2017 (hadi Machi 2017) kiasi kilichotolewa ni asilima 36 tu ya bajeti iliyoidhinishwa. Hivyo Serikali inahitajika:

- Kuongeza jitihada na kuweka mikakati mahususi na kabambe ya ukusanyaji wa mapato. Hii inajumuisha ukusanyaji wa mapato kiujumla na pia katika sekta za Wizara husika. Ripoti inabainisha kuwa kwa kipindi cha mwaka 2010/11 – 2016/17 wastani wa ukusanyaji mapato kwa Wizara ni chini ya asilimia 80 ukilinganisha na lengo la ukusanyaji kwa kipindi hicho. Hivyo, Serikali inahitajika kuboresha mifumo ya ukusanyaji kwa kusimamia kikamilifu ukusanyaji na ufanisi wa matumizi ya fedha hizo. Serikali pia iboreshe uwezo wa kutambua vizuri mwenendo wa masoko ya madini ili kufanya mauzo kipindi ambacho bei zipo juu ili kuingiza faida zaidi kwa taifa.
- Kuongeza jitihada za kupata fedha chini ya mifuko inayohusiana na mabadiliko ya tabianchi: Serikali iboreshe uwezo wa Wizara na taasisi husika nchini ili kuweza kupata fedha chini ya mifuko ya kimataifa inayohusiana na mabadiliko ya tabianchi. Hii ikiwemo kutengeneza mfumo mahususi (climate financing framework) na kutafuta ithibati (accreditation) kwa Wizara na taasisi hizo husika katika mifuko hiyo. Kwa sasa mifuko wa ‘GCF (Green Climate Fund)’ ndio chanzo kikubwa kwa fedha hizo, hivyo Wizara ya Nishati na Madini ishirikiane na Ofisi ya Makamu wa Rais kuhakikisha fedha zinapatikana katika mifuko huu.
- Kuboresha ushawishi kwa Wahisani: Serikali iboreshe diplomasia na uwezo wa majadiliano na wahisani ili kutimiza ahadi za misaada wanazotoa. Japokuwa tunashauri kuondokana na utegemezi wa wahisani hao ila kiwango cha utoaji wa fedha ukilinganisha na ahadi zao ni kidogo sana na hivyo kuleta changamoto na maswali ya uwezo wa Wizara (na Serikali) wa ushawishi wa kidiplomasia na majadiliano na wahisani hao.

4.4 Mabadiliko ya Tabianchi kupewa Kipaumbele

- Kuhuisha masuala ya mabadiliko ya tabianchi katika mipango ya Wizara.

Wizara ya Nishati na Madini itengeneze mpango mahususi wa kuhimili mabadiliko ya tabianchi ambao utasaidia kutoa muongozo wa Wizara hiyo katika masuala ya mabadiliko ya tabianchi. Wizara ya Kilimo, Mifugo na Uvuvi imeonesha njia kwa kutengeza mpango huo na hivyo Wizara hii na nyingine pia zifuate mkondo kwa kuchukua ujuzi huo ili kuboresha mipango yao.

Pia, Ofisi ya Makamu wa Rais imetengeneza muongozo ambao FORUMCC imeutafsiri na kuurahisisha zaidi ili kuweza kutumiwa kwa urahisi kufanikisha mchakato huu. Hivyo, tunashauri muongozo huu utumike kikamilifu na Wizara hii ili kusaidia katika utengenezaji wa mpango huo mahususi.

- Kuweka ‘Kifungu cha Bajeti au Kasma’ cha mazingira/mabadiliko ya tabianchi katika bajeti ya Wizara. Tunaunga mkono pendekezo lililotolewa na Waziri wa Nchi (Muungano na Mazingira) ya kuweka ‘Kifungu cha Bajeti au Kasma’ kuhusiana na mazingira katika bajeti za Wizara. Hii itasaidia sana kuhakikisha masuala haya yanakuwepo katika bajeti sio tu ya Wizara ya Nishati na Madini ila pia sekta nyingine, Sekretarieti za Mikoa na Mamlaka ya Serikali za Mitaa.

FORUMCC

Contact us at:

Beach Plot. 396,

Mbezi Beach

P.O.Box 105270

Dar es Salaam, Tanzania

mobile: +255 758/659 266 326

email: admin@forumcc.org

Website: www.forumcc.org

Contact us at:

Plot 14, Sembeti Road

Mikocheni B,

P.O. Box 38486

Dar es Salaam, Tanzania

Phone: +255 22 2780200

Mobile: + 255 782317434

Email: info@policyforum.or.tz

Website: www.policyforum.or.tz

